

EL MITE DEL REI EN JAUME

DINS L'APLEC DE RONDAIES D'EN JORDI DES RECÓ

Bàrbara Sagrera i Antich

A primer cop d'ull pot semblar insòlit que dins el recull que va fer Mossèn Alcover, i que apareix sota el títol de "Rondalles Mallorquines", hi trobem determinades narracions que, d'acord amb les formulacions dels més grans folkloristes, consideren llegendes i no rondalles. Les causes que justifiquen aquest fet són diverses. D'entre elles la de més pes és la motivació que va conduir Mn. Alcover a recollir tot el material popular. Sense cap tipus de pretensió científica, Alcover sent davant les narracions que aplega el batec del poble mallorquí, i hi veu reflectida la seva ànima més genuïna. Això és el que realment li interessa: "Salvar de l'oblit tot allò que encara era viu i dur a terme una labor minuciosa de restauració". És al cap i a la fi una motivació purament romàntica, allunyada, per tant, de qualsevol intent de classificació del material narratiu popular.

Des d'aquesta perspectiva les llegendes, per la seva naturalesa intrínseca, responen, més que cap altra narració nascuda de la Musa popular, a identificar-se amb el medi dins el qual han sorgit. Així les tres característiques de defineixen el gènere, o potser simplement marquen una diferència més aviat operativa respecte de la rondalla, són

la individualització de l'heroi, la localització de la narració a un lloc concret i el fet que la narració es presenta com a verídica. Cap dels trets definitoris del gènere es presenta doncs com un obstacle per a la voluntat recopiladora que tenia Alcover.

Inclòses dins l'*Aplec*, les llegendes no reben, des del punt de vista literari, un tractament diferent de la resta de material i, per tant, participen de les característiques particulars que la reelaboració del recopilador els va saber donar.

El conjunt de narracions que apareixen dins l'*Aplec* i que tenen com a protagonista la figura del Rei En Jaume són llegendes. Reunides totes elles en el Tom V, sota el títol de "*El rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí*", són localitzables fàcilment.

La individualització de l'heroi, la localització de les grans gestes a llocs ben concrets de la geografia mallorquina i una marcada voluntat de presentar els fets com a verídics, són trets definitoris del corpus llegendari creat entorn de Jaume I.

Les proeses que realitza el nostre heroi són al cap i a la fi les que han realitzat multitud d'herois de totes les èpoques. Però l'especial conjuminació d'uns determinats temes i uns determinats motius, sense ésser molts d'ells originals, li dona una caire totalment nou i molt particular. És el que

Arnold van Gennepe¹ ha anomenat "cicle temàtic". La riquesa i complexitat que trobam dins el cicle temàtic protagonitzat per Jaume I deixa veure el particular tarannà del seu creador: el poble mallorquí i la seva màgia.

Abans de continuar és important distingir la figura de Jaume I protagonista de la història, crònica objectiva d'uns fets, de la història de Jaume I protagonista de la història llegendària, de la història menor. De la història que prové de la lliure interpretació que el poble fa dels fets. És d'aquí que sorgirà la figura mítica del Conqueridor.

Dins el poble mallorquí el model d'heroi preconcebut que es materialitza amb el Rei En Jaume conté tot allò positiu de la resta de Reis de Mallorca, la qual cosa permet crear el model perfecte

Els trets que defineixen aquest personatge llegendari, tot i tenir un referent històric, no són fidels a la realitat objectiva sinó que responen als de qualsevol dels herois civilitzadors. El Rei En Jaume és fort, valent, invencible i també humà, noble, just. El Conqueridor és un arquetipus, és un personatge històric que ha sofert un procés de modificació. És un arquetipus perquè les seves característiques s'ajusten al model d'heroi que existia prèviament en la consciència de la gent que parlava d'ell. No debades s'ha dit que la llegenda és l'expressió dels desigs col·lectius. Dins el poble mallorquí el model d'heroi preconcebut que es materialitza amb el Rei En Jaume conté tot allò positiu de la resta de Reis de Mallorca, la qual cosa permet crear el model perfecte. Hem de tenir en compte, també, que la memòria col·lectiva és incapaç de recordar individus, només pot recordar models o arquetipus. De la mateixa mane-

ra, és incapaç de recordar accions concretes, només recorda categories.

Així és com es materialitza un arquetipus: s'associa un nom, que té naturalment uns requisits adequats, amb un conjunt d'accions, gestes i proeses preconcebudes. A partir d'aquí la llegenda ja rutlla, llavors el corpus llegendari esdevindrà més o menys complex.

He dit també que la figura de Jaume I ha estat elevada a categoria mítica. El personatge llegendari no és un déu amb qualitats innates, tampoc no ha rebut cap auxiliari que explícitament el proveeixi de poders màgics. Però les gestes que realitza estan al nivell de les realitzades pels éssers divins que protagonitzen els mites. En això consisteix el procés de modificació. D'aquesta manera el Rei En Jaume, a totes i cada una de les llegendes, esdevé invencible davant un exèrcit multitudinari de moros, pot desplaçar-se amb un sol salt des de parts allunyadíssimes geogràficament, com és ara des del Puig Major fins a Inca, a la llegenda titulada "a llenegada des cavall del Rei En Jaume".

...el Rei En Jaume representa la figura del monarca defensor d'aquella mena de patriotisme cristià amb el qual el poble mallorquí se sent tan identificat

Les causes que han convertit el Rei En Jaume en el gram heroi civilitzador del poble mallorquí durant molts d'anys són molt diverses. D'entre totes elles crec que una de les més clares i també la més important és que, al cap i a la fi, el Rei En Jaume representa la figura del monarca defensor d'aquella mena de patriotisme cristià amb el qual el poble mallorquí se sent tan identificat. Mallorca ha estat des de sempre una

terra profundament religiosa. La lluita del Rei En Jaume contra els sarraïns es redueix a la lluita del Bé contra el Mal. Indubtablement, si l'heroi venç l'enemic és, en primer lloc, perquè té Déu de part seva, i a partir d'aquí, la força, la valentia, el poder i el caire humà li seran atorgats.

El poble mallorquí glosarà els fets d'aquest monarca que ha fet triomfar el Bé a casa seva i que ha garantit l'ordre del sistema social adequat. El glosarà perquè vol recordar les gestes del seu gran heroi. Aquesta és, de fet, la funció principal de la llegenda històrica: perpetuar d'una manera o altra els esdeveniments més significatius de la història d'un poble.

El Rei En Jaume és la representació de les arrels més pregones del nostre poble. Representa l'origen d'una saga. El poble parlarà d'ell, però a més a més el vincularà a l'espai físic. D'aquesta voluntat de lligar-lo per a sempre més a l'Illa en surten les llegendes explicatives protagonitzades per l'heroi. D'aquesta manera s'enalteix l'heroi i es dignifica el territori. Una roca amb una determinada forma serà la cadira on el Monarca seia ("Recordances del Rei En Jaume dalt es Teix") però llegendes com "Sa llenegada des cavall del Rei En Jaume" o "Ses potades des cavall del Rei En Jaume", que assenyalen indrets on poden trobar les petjades del cavall del Rei, són les que garanteixen amb més fermesa l'estada de Jaume I a Mallorca.

La riquesa del corpus llegendari és tam-

bé augmentada per les llegendes que se centren en el caire més humà del Rei. Recordem per un moment el passatge en què el jove Monarca salva el seu pare del captiveri a què el tenien sotmès els sarraïns, o la humilitat i senzillesa que es desprèn de la figura del nostre heroi a la llegenda "El Rei

En Jaume i es Teix" quan, en agraïment a aquell vellet que li calma la set amb un tassó d'aigua, allibera del delme tot aquell territori. D'exemples en trobariem a totes les narracions.

El Rei En Jaume ha estat durant moltes dècades el gran heroi civilitzador del poble mallorquí. Actualment sembla haver perdut aquest poder, entre altres raons, perquè els nostres herois autòctons han estat bandejats i substituïts. Ressorgir-los i posar-los al lloc que els pertoca és

una tasca difícil. Potser el més encertat seria acudir a aquells elements que formen part de la història llegendària, que no són tan vaporosos com les paraules, és a dir, les patents que es mantenen perennes dins la nostra geografia i que permeten estructurar de bell nou la història que els complementa. Reestructurar aquestes històries és una tasca que es pot dur a terme des de les escoles, ja que la seva recuperació és, al cap i a la fi, una passa més cap a la normalització de la nostra cultura i del nostre país. Tornar a situar el Rei En Jaume al lloc que li pertoca és recuperar el símbol de les nostres arrels, és recuperar el referent identificador que qualsevol català perquè representa un dels elements cohesionadors de la resta, i ens dona personalitat pròpia. Assabentats doncs de la importància que tenen els mites i els herois que els protagonitzen, com a part essencial de la cultura i de la particular identitat de cada poble, convé vetllar per a la seva supervivència. □

NOTA

¹El concepte de "cicle temàtic" és usat per Arnold van Gennep a la seva obra *La formación de las leyendas*, Barcelona. Alta Fulla, 1982